

ויטנברג - כפי שצויר עליידי קובנר

אימת המחנה. אולם איש מאלה שהיו באותו חדר לא שיער מול איזה אויב מחריד הם עתידים לעמוד, נוסף על הרוצח עצמו. אויב מחריד זה היה האשליה בה חיו המוני הכלואים של הגיטו...

... ביקשנו מה שמבקשת כל מחתרת - למצוא עזרה. לא היתה לנו כמעט עזרה כזאת. אנחנו בקשרינו אנו, בעידוד שלנו, הקימונו את המחתרת הלא-יהודית. בראשה עמד אחד ויטאס, אדם פעיל במפלגה הקומוניסטית מלפני המלחמה...

... ליטא, ככל אירופה המזרחית, שכבה תחת מגפי הנאצים. בתחילתה של שנת 1942 לא היה בכל הארץ שום תא של התנגדות. הצבאות התפוררו, האוכלוסיה השלימה ברובה עם הכיבוש, ושום אירגון מחתרת לא קם עדיין מתוכה. הכרוזים היחידים שקראו לאוכלוסיה הפולנית להתמרד, בשם "אירגון פאטריוטים פולני"; והכרוזים היחידים בליטא שקראו לאוכלוסיה הליטאית להתמרד, בשם "אירגון פאטריוטים ליטאים" - חוברו בגיטו והודפסו בדפוס חשאי שחבר האירגון היהודי הלוחם, אירגו והכניסו לגיטו.

המצב בקרב הפולנים היה שונה במקצת. שם היתה קיימת המחתרת הפולנית, בהנהגתה של ממשלת הגולים בלונדון. לרשות סניפיה עמדו כוחות חזקים ונשק רב. כאשר ביקש האירגון היהודי לוחם למצוא עזרה מחוץ לגיטו, ומאחר שלא נמצאה עד אז בוויילנה שום כתובת אחרת, כנה אל האירגון הפולני. על-ידי קשרים אישיים נוצר מגע בין שני האירגונים, ולאחר שהיות ומשאומתן מייגע נענו היהודים בשלילה. הנימוק:

זה הספר המזרחי ואין בטחון שבנשק שיתנו ליהודים לא יסייעו לסובייטים בבוא השעה. העזרה היחידה, העזומה אך המופלאה, שהגיעה מן החוץ: יום אחד הופיעה בשערי הגיטו נזירה, שביקשה לראות את אבא קובנר. כשנפגשו השניים במקום-סתר, הוציאה הנזירה מתחת מעיליה שלוש רימונים. "זה כל מה שיכולתי להשיג", אמר לקובנר, "אני מבקשת להיכנס לגיטו ולהישאר עימכם, להילחם ולמות, כי אלוהים הוא בתוך הגיטו."

היתה זו אם מינור מסביבות חלילה, שבתוכו מצא מחבוא אבא קובנר עם עוד קבוצה של יהודים, בתקופה הראשונה של הכיבוש. לאחר שהקבוצה החליטה לעזוב את המינור ולשוב לגיטו, כינסה אותה אשה את כל הנזירות לתחילה לשלום היהודים היוצאים. הרימונים, שהובאו בסיועו כה רב, היו בלי נפצים.

★ ★ ★

הרובה הראשון מגיע לגיטו

האירגון היהודי הלוחם הוקם. חבריו גוייסו מתוך המסגרות של תנועות הנוער הקיימות, על-ידי בחירה אישית. לאט לאט הורחבה המיסגרת ונוצרו יחידות פריפריה - לא יחידות קרביות ממש, שהוכנסו לסודות האירגון, אלא יחידות מילואים. הבסיס הורחב בהדרגה, עד שביחידות-הקרב היו מיוצגים כל הגחנים הפוליטיים. בתקופת-השיא, נועדו להגיע לכדי 300 לוחמים מאורגנים במחתרת.

הנשק הושג בכל הרכיבים, בעיקר בדרך השוואת מחנות-צבא גרמניים. הוא הועבר לגיטו בארונות מתים, במיכלי צואה, דרך תעלות הביוב ובעיקר - על גופן של קשריות האירגון הלוחם. מיעוטו ניקנה בזהב ובכסף מאורחים פולניים - ואף מחיילים גרמניים, שלא חשדו כי הם מוכרים את נשקם ליהודים.

היה מושג נבואי, דחק כל הרכיבים, בעיקר ברובה הרובה הראשון. הוטל על אחד מחברי האירגון - שעבד עם עוד כמה מאות פועלי-כפייה יהודיים במחנה גרמני - לגנוב רובה ממחסן המחנה. היה עליו לפרק את הנשק, להחביא אותו על גופו ולהכניסו בחשאי לגיטו.

הגיעה שעת שובם של הפועלים מן העבודה. כמה מראשי האירגון יצאו לשער, לראות כיצד מגיע משלוח ראשון זה של הנשק. הם ראו את תור הפועלים מתקרב לשער. אלא שבמקום הזקיף הרגיל, שהיה מעיף מבט שגרתי על הנכנסים, עמדו הפעם מישמרות משולשים: גרמניים, ליטאים ויהודיים. כל מי שעבר על פניהם הרים את ידיו, והשומרים מיששו את גופן. הם חיפשו מזון מוכרע.

מכריח הנשק התקדם עם כל התור. הגיע למקום העשירי, התשיעי. חבריו בפנים הגיטו, ידעו מה יקרה כאשר יתגלה הנשק. בפעם הראשונה הומחש להם מה פירוש האהריות הקולקטיביות שכל יושבי הגיטו נושאים בה. ואז עשו דבר אינסטינקטיבי, בלתי-מחושב. הם ביטאו קטטה הצענית ליד השער. השוטרים והשומרים התנפלו עליהם, עצרו אותם. בתוך ההמולה עבר מכריח הנשק את שער הגיטו עם הרובה היקר.

★ ★ ★

"אני טובל ידי בדם!"

שגת הנשק היתה רק אחת המשימות. נוספו לה גם הצורך לאמן את הלוחמים להשתמש בנשק - ולא פחות חשוב: להסתיר את הנשק במחסנים סודיים. כל זאת מתחת לחוסמה של המשטרה היהודית ושל המרגלים הגרמניים שבתוך הגיטו, בשטח שלא עלה בסך הכל, על שבע סימטות.

האימונים התנהלו במרתפים סגורים, תוך סיכון עצמי רב. לא רק סיכון הגילוי על-ידי הגרמנים, אלא סיכון ממש, שבשעת ניסוי הפצצות והמוקשים מתוצרת בית, ייפגעו הלוחמים.

באו הפעולות הראשונות. הונחו פצצות פרימיטיביות ומוקשים כימיים בתוך רכבות תחמושת של הצבא הגרמני; נשלחו לוחמים לעבוד במחנות של תותחנים גרמניים ובמכון לבדק מטוסים. שם חיבלו במיתקנים, בתותחים, בחלקי-חלוף.

דחוק תפיסה זו, כי יש ללחם בגרמני כאשר הוא, ולא רק להתכונן לקרב האחרון על הגיטו, היא שחישלה את המחתרת. היא גם שחפפה את הלוחמים ללבות את אש המלחמה מחוץ לחומות הרובע היהודי. בעידודם הוקם גם התא הראשון של המחתרת האנטי-פאשיסטית הלא-יהודית, מחוץ לגיטו.

כאן פעלו בעיקר הקומוניסטים היהודיים שחיפשו ומצאו את חבריהם המסתתרים מפני הטרור הגרמני בעיר. בשורת האירגון בגיטו עודדה את רוחם. אם בגיטו אפשר, אמרו לעצמם, בחדאי שאפשר גם בעיר. כפאראדוקס אולי יצלל, שבמקום סעד ועזרה מחוץ לגיטו, שביקשו לוחמי הגיטו, הופנתה הבקשה הראשונה של המטה הלא-יהודי שישאלו להם מהגיטו כמה אקדחים. היהודים נענו לבקשה.

ויטאס, ראש המחתרת הזאת, היה אחד העסקנים הפעילים בליטה מלפני המלחמה...

... ב-8 ביולי 1943 נתפס ויטאס על-ידי הגסטאפו. הוא איבד את עצמו לדעת בתא העינויים. ב-15 ביולי הגיעה אלינו שמועה לא-בדוקה, שהמקשר בין ויטאס לבין מורדי הגיטו, גם הוא נתפס. בליל 15 ביולי שלה גנש, מפקד המשטרה היהודי בגיטו, את נציגו וביקש מאיתנו שנובא אליו להתייעצות. ביקש באופן דחוף את איציק ויטנברג, אברשה חבוניק, היינה בורובסקה ואותי...

... קיומו של הארגון הלוחם היה טור לא רק לגבי הגרמנים. חבריו שמרו על סוד קיומו גם מפני המשטרה היהודית ומפני הוונדראט היא מועצת היהודים, הממונה מטעם הגרמנים.

כאשר אך מונה הוונדראט, שררה הרגשה בקרב כלואי הגיטו כי יהיה זה מעין מימשל עצמי. יהיה בידו לקבוע, כך האמינו, את גורל היהודים בגיטו. לכן, בראשית ימיו של הוונדראט, היו מיוצגים בו עסקנים ציבוריים ידועים.

לימים נסתאבה דמותו של הוונדראט. הוא הפך כלי-ביצוע של מדיניות ההשמדה. התבלט במיוחד מפקד המשטרה, יעקב גנש, קצין בצבא הליטאי לשעבר, הצטדקותו היתה: "אני טובל את ידי בדם, כדי להציל חיי יהודים. אני מקריב אלף כדי להציל עשרת אלפים". השקפה זו הולידה אותו מחומרה אל שיפלות, ממעשי שיתוף-פעולה עד למעמקים התהומיים של מכירת-אחים.

★ ★ ★

התקפה על הגסטאפו

סגנו כמשטרה היה יוסף גלזמן. הוא אף השתתף בחלוקת השיינים הראשונים. תחילה סבר, ככל היהודים, כי השיינים הם תעודות של מיון מגיטו לגיטו ומעבודה לעבודה. אך משנתברר לו כי לא היו אלה אלא תעודות-מיון למחת, ומשהגיע לידועתו הכרוז המחתרת של קובנר, הקרא למרד - הצטרף מיד אל מייסדי האירגון הלוחם.

עוד בישיבה המשותפת הראשונה הודיע, גנש עצמו להתפטר מיד המשטרה. אך כדי לא לעורר את חשדותיו של גנש, החליטו חבריו שעליו להמשיך בתפקידו - עד הרגע בו ידרש לטול חלק באקציה.

הוא המשיך במשטרה. אך מאותו רגע הגיעה עבודתו עם גנש לידי משבר. מבלי יכולת להסתיר את רגשותיו, הביע בפני מפקדו את סלידתו משיטת-הפעולה עם הנאצים. כתגובה החליט גנש לסלק את סגנו. אולם אם לא יכול היה לסבול מצפון ער בקירבתו, קשה היה לו שבעתים לסבול כי איש כזה יעמוד מנגד ולא יהיה שותף למעשיו. בפעולת-תפתע נעצר גלזמן ועמד להיות מוצא למחנה-עבודה מחוץ לגיטו.

האירגון המחתרת הוציא נאליץ לפעולה. חבריו התנפלו על השוטרים, שיחררו את גלזמן בכוח. איציק וקובנר אף הרחיקו לכת, התייצבו לפני גנש, והזהירו אותו מפני כל מעשה פגיעה בגלזמן. היתה זו הפעמה מדהימה למפקד המשטרה, שקומוניסט ואיש השומר הצעיר יופיעו לפניו כמגינים על אישיותו. גנש עצמו הצטרף שהו חבר המפלגה הרביוניסטית ולכן יכול היה להעריך נכונה את משמעות התופעה החדשה של ליכוד המחנות מתחת לחוסמו. שני מנהיגי המחתרת אף לא הסתירו בפניו כי נוצר כוח מזויין, אשר יש מעתה להתחשב בו בתחומי הגיטו.

בצורה זו יצא האירגון הלוחם מן האלמוניות. היתה זו גם הכרזת-מלחמה בין האירגון הלוחם לבין משטרת הגיטו, כשגנש יודע מיהם העומדים בראש המחתרת...

... הגנשו למשרדו של מפקד המשטרה. היתה זו שעה עשר בערב. הוא שוחח בתחילה על העבודה ועל המצב בגיטו. הרגשנו שמשעה עומד להתרחש. מתוך תחושה פנימית של חברינו הלוחמים, הועמדו משמרות סביב הבניין וברחובות. אחרי כמה דקות של שיחה, שלא פירשה דבר, נפתחה דלת צדדית במשרדו של גנש והופיעו בדלת אנשי ס.ס. עם תתי-מקלעים דרוכים נגדנו. הם ציוו עלינו לקום ושאלו: "מי פה ויטנברג?" איש לא ענה. גנש הצביע על ויטנברג ואמר: "זהו ויטנברג". הם כבלו אותו בשטרשרות, הוציאוהו בתתי-מקלעים. מוכי תדהמה אמרנו לגנש: "בגוד שפל, עוד נתראה" או אמר לנו: "אינני אשם, איש שלכם נתפס על ידי הגסטאפו. מסר את שמו של ויטנברג ואני חייב למסור אותו - אחרת ישלמו אחרים בחייהם עבורי". יצאנו, והוא הובל על-ידי הגסטאפו לשער הגיטו. זה לא היה רחוק, פחות מכתה מאות מטרים עד השער. הצפיפות, שהעמידו לוחמינו בדרך, ראו מה קרה, והזעיקו מיד לוחמים. הם התנפלו על אנשי הגסטאפו. היו יריות והם נמלטו על נפשם מעבר לגיטו. ויטנברג נשאר בידיו...

... חשיכה בגיטו. הרחובות היו ריקים ורק מה צדדיו של ויטנברג ומגפי אנשי הגסטאפו נשמעו ברחוב. לפתע, ובבת אחת, פרצו במאות הסימטות קבוצות של לוחמים, נושאי אקדחים וגרונים, התנפלו בקריאות-קרב על הגסטאפו. המישר הגרמני הוכה בתדהמה. מי היה חושב שבתוך גיטו יהודי יתקפו בחיירי הנאצים? וזאת סמוך כל-כך לשער הגיטו, שהיה דרך-קבע בידי חיילים נוספים?

המישר ניסה להשיב אש. נשמעו מספר יריות, אך ההתקפה הפיזאומית עשתה את שלה. הגרמנים ברחו על נפשם - בהשאירם את ויטנברג בידי הלוחמים.

★ ★ ★

"תפסו את ויטנברג!"

החבורה נעלמה שוב לתוך הסימטות, ויטנברג נלקח מיד למקום סתר, במסגריה. כעוד מנסים לנסר את השרשרות שליוויו, הורה המפקד - חיירן אן שולט ברוחו - לגייס את האירגון. קריאת הגיוס עברה כהרף את רחובות הגיטו, כשכל לוחם מעביר אותה בשרשרת לחברו. תוך שעה קלה היו היחידות ערוכות במקומותיהן. המיפקדה התכנסה במעון שיתופי של השומר הצעיר, ואילו ויטנברג הועבר למחבוא.

היה ברור שהכל עוד עתיד להתרחש. על משמעות המעצר עצמו היו הדיעות חלוקות בין חברי המיפקדה. סברה אחת היתה, שאולי נכון הדבר שהמקשר הפולני, אשר נתפס על-ידי הגסטאפו, מסר את שמו של ויטנברג, שרק אותו הכיר אישית, מכל חברי האירגון היהודי. ואילו דיעה אחרת - ובדיעה זו החזיק ויטנברג לפחות בשעה הראשונה - היתה שאין זו אלא תואנה וקנוניה של גנש, וכי הגרמנים עומדים לערוך אקציה בגיטו או אף לחסל כליל - ורוצים לחסל, על-ידי המעצר, תחילה את האירגון הלוחם. אלא ששום סימנים - שכימעט תמיד היו מבשרים איכשהו לפני כל אקציה את קירבתה של הסכנה - לא היו בנימצא. אף-על-פי-כן חיבר אבא קובנר מיד כרוז אל יהודי הגיטו, בו קרא להם להתגונן ולתמוך למימרה כאילו מבקשים רק את ראשו של ויטנברג...

... אך מיד נכון דבר שאיש לא יכול היה לשער. הגרמנים לא נכנסו לגיטו אבל הודיעו לגנש, שאם עד שלוש לפנות בוקר לא יובא ויטנברג לידהגה הם משמידים את הגיטו. גנש כינס מיד את תושבי הגיטו, הזעיק את הבריגאדירים (אנשי פלוגות-העבודה), את המשטרה, ואחרי כן ערך אסיפה המונית, הסביר ליהודים שבגלל אחד ויטנברג עלול הגיטו להישמד...

... תחילה לא האמינו האנשים למשטרה. החלה ריצה מבוהלת למלינות בגיטו. נוער מאורגן תפס עמדות של הגנה. אחד מפני העתיד להתרחש, וגאווה על הלוחמים הצעירים, שימרו בערוביה. בשעה אחת אחר חצות הצלילו גנש לשכנו, בעזרת הבריגאדירים ואנשי